

Повідайчик Оксана Степанівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДОСЛІДНИЦЬКІ РОЛІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано дослідницькі ролі соціального працівника, які він виконує в процесі професійної діяльності – споживач знань, партнер досліджень, творець і розповсюджувач нових знань. Обґрунтовано, що роль споживача знань впливає з цільової установки професії, яка визначає вибір найбільш ефективних методів роботи та етичних зобов'язань соціального працівника перед споживачами послуг. Визначено, що роль партнера досліджень фахівець із соціальної роботи виконує в процесі реалізації певного проекту як член дослідницького колективу. Доведено, що роль творця і розповсюджувача знань соціальний працівник здійснює в разі проведення ним самостійного наукового дослідження і впровадження в практику його результатів.

Ключові слова: *соціальна робота, науково-дослідницька діяльність, дослідницькі ролі, споживач знань, партнер досліджень, творець і розповсюджувач нових знань.*

Повідайчик Оксана Степанівна

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ РОЛИ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проанализированы исследовательские роли социального работника, которые он выполняет в процессе профессиональной деятельности – потребитель знаний, партнер исследований, создатель и распространитель новых знаний. Обосновано, что роль потребителя знаний следует из целевой установки профессии, которая определяет выбор наиболее эффективных методов работы и этических обязательств социального работника перед потребителями услуг. Определено, что роль партнера исследований специалист по социальной работе выполняет в процессе реализации определенного проекта как член исследовательского коллектива. Доказано, что роль создателя и распространителя знаний социальный работник осуществляет в процессе проведения им самостоятельного научного исследования и внедрения в практику его результатов.

Ключевые слова: *социальная работа, научно-исследовательская деятельность, исследовательские роли, потребитель знаний, партнер исследований, создатель и распространитель новых знаний.*

Oksana Povidaychuk

RESEARCH ROLES OF SOCIAL WORKERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY

In the article there are analyzed the research roles of social worker that he takes in the process of professional activity – consumer of knowledge, partner of research, creator and distributor of new knowledge. It is proved that the role of consumer of knowledge derives from the target set of profession that determines the choice of the most effective methods of work and ethical obligations of social worker to consumers of services. Performing of this role requires the ability to establish a social diagnosis and evaluate resources of social institutions, capabilities of client and his social

environment; conscious and purposeful selection of methods and means of activity according to current theories of social work; forecasting the prospects of life's journey of client after termination of social work with him.

It is determined that the specialist of social work carries out that the role of partner of research in the process of implementation of the project as a member of the research team. For this, he must know a theory and methodology of social work and allied sciences (sociology, psychology, etc.); must have skills to use various methods of theoretical and empirical research; be able to implement them in their own research activities; productively interact with other members of the research team.

It is proved that social worker carries out the role of creator and distributor of knowledge while conducting his independent scientific research and implementation of its results into practice. To fulfill this role the previous preparation is required, which is not only in education but also in gaining personal experience of research in the profession.

It is established that the individual components of research activity available in all subsystems of social work - during direct social work with clients; during the management and administration work at different levels of social services; during information, guidance, training and educational activities.

The characteristic features of the research activity of social workers are determined: parallel study of social problem from two perspectives: research and practice-transforming, moreover the goals of the first are subordinated to the second; dedication and systematic use of special means and methods of operation; fixing the results using a specially created symbolic and logical means; previous methodological and theoretical training, that is necessary for the implementation of research activities.

***Key words:** social work, research and scientific activity, research roles, consumer of knowledge, partner of research, creator and distributor of new knowledge.*

Вступ. Останні десятиліття в Україні пов'язані з розвитком соціальної роботи як феномена суспільного життя. Її діалектичний характер, а також динамічні умови, в рамках яких вона здійснюється, актуалізують дослідницьку діяльність як у теорії, так і в практиці цієї сфери. В системі соціальної роботи дослідницька діяльність є невід'ємним компонентом і забезпечує адекватну соціальному замовленню суспільства розробку цільових комплексних програм і проектів соціального захисту населення, проектування і впровадження регіональних моделей соціальних закладів і служб, розвиток технологій соціальної роботи з різними категоріями населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірності розвитку соціальної роботи як науки і професійної діяльності вивчають В. Васильєв, І. Зверєва, І. Козубовська, О. Карпенко, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Поліщук, Т. Семигіна, Ю. Шапіро та ін. Окремі наукові підходи до формування готовності соціальних працівників до науково-дослідницької роботи

досліджують Г. Адамс, Р. Аллан-Міерз, А. Баббій, Х. Графф, Л. Гусякова, Р. Кулініченко, Т. Лейн, К. Марлоу, А. Панов, М. Пейн та ін. Проте досі не розкрито і чітко не окреслено дослідницькі ролі соціального працівника під час реалізації професійних функцій.

З огляду на це **метою** нашого дослідження є виокремлення та аналіз дослідницьких ролей, які виконує соціальний працівник у процесі професійної діяльності.

Результати дослідження. Вивчення дослідницьких ролей соціальних працівників передбачає аналіз окремих взаємопов'язаних елементів у структурі соціальної роботи, яким притаманне специфічне дослідницьке навантаження. Як зазначають вчені Є. Тонков, Н. Сердюкова та ін., соціальна робота – це діалектичне поєднання двох видів діяльності – регламентованої і пошуково-дослідницької, які нерозривно пов'язані між собою і підсилюють одна одну. У цій сукупності відбивається своєрідність системного характеру соціальної роботи, оскільки соціальний працівник «не тільки досліджує той чи інший процес, явище, але й втілює його в практику, будучи творцем власної дослідницької ідеї» [1, с. 11]. В цьому випадку творчий, пошуково-дослідницький характер носить і акт вирішення виробничого завдання, і сам процес втілення цього рішення [2, с. 42].

Варто відзначити, що окремі компоненти дослідницької діяльності наявні в усіх підсистемах соціальної роботи – під час безпосередньої соціальної роботи з клієнтами; в процесі адміністративно-управлінської роботи на різних рівнях соціального обслуговування; під час здійснення інформаційної, методичної, навчальної і просвітницької діяльності. Так, узагальнення прогресивного досвіду сприяє зміні технологій соціальної роботи, які в свою чергу, впливають на організаційно-управлінські перетворення. Інновації на організаційному рівні соціальної роботи призводять до прямої трансформації в практичній соціальній роботі, наприклад, в частині введення нових форм, методів і засобів соціальної роботи. Таким чином, продуктом науково-дослідницької роботи виступають нові знання про причини соціальних аномалій, нові технології вирішення

соціальних проблем, розвиток раніше невикористаних ресурсів індивіда і соціуму. Тобто все те нове в діяльності, що допомагає успішному вирішенню проблем, які постають перед соціальною роботою.

Досліджуючи характерні риси дослідницької діяльності соціальних працівників Г. Гріннелл, В. Загвязінський, В. Полонський, В. Сластьонін та ін., виокремлюють наступні: оперування спеціально виділеними з реальної соціальної дійсності об'єктами (соціальна проблема); паралельне вивчення соціальної проблеми з двох позицій: дослідної та практико-перетворювальної, причому цілі першої підпорядковані другій; цілеспрямованість і систематичність у використанні спеціальних засобів і методів діяльності; фіксація її результатів за допомогою спеціально створених символічних і логічних засобів; попередня методологічна, теоретична та методична підготовка, необхідна для здійснення дослідницької діяльності.

Враховуючи вище означене, а також спираючись на праці Т. Дьячек, К. Марлоу та Р. Гріннела [3], можна виокремити такі дослідницькі ролі фахівців соціальної роботи: споживач знань, партнер досліджень, творець і розповсюджувач нових знань.

Роль споживача знань впливає з цільової установки професії, яка визначає вибір найбільш ефективних методів роботи та етичних зобов'язань соціального працівника перед споживачами послуг, професійним співтовариством і перед усією громадою. Виступаючи в цій ролі, соціальний працівник будує свою практичну діяльність з опорою на весь масив науково обґрунтованої інформації, зафіксованої в наявних теоріях і наукових підходах, а також технологіях соціальної роботи. Виконання цієї ролі вимагає вміння встановлювати соціальний діагноз і оцінювати ресурси соціального закладу, власні можливості клієнта і його соціального оточення; усвідомленого і цілеспрямованого відбору методів і засобів діяльності відповідно до сучасних теорій соціальної роботи; прогнозування перспектив розвитку життєвого шляху клієнта після припинення соціальної роботи з ним.

Наслідком виконання даної ролі є відбір технологій, методів і засобів соціальної підтримки, адекватних соціальній проблемі конкретного клієнта, які забезпечують її ефективне вирішення. У зв'язку з цим саме виконання ролі споживача знань, на нашу думку, відображає реалізацію принципу адресності – базового принципу соціальної роботи.

У ролі партнера досліджень соціальний працівник об'єднується з тими, хто має спільні з ним цілі в професійному розвитку та розділяє етичну відповідальність за це. Партнером з досліджень соціального працівника є його клієнти; представники професійного співтовариства (колеги по роботі, співробітники інших соціальних закладів); члени академічного середовища, які здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців; наукові співробітники, котрі працюють у системі галузевих науково-дослідних установ, науково-методичних центрів, інститутів підвищення кваліфікації кадрів соціальної сфери; члени громадських організацій і рухів соціального спрямування.

Виконуючи роль партнера досліджень соціальний працівник виступає як повноправний член колективу, який реалізує певний дослідницький проект. Для цього він повинен володіти теорією і методологією соціальної роботи та суміжних з нею наук (соціології, психології та ін.); мати навички застосування різноманітних методів теоретичного та емпіричного дослідження; вміти реалізувати їх у власній дослідній діяльності; продуктивно взаємодіяти з іншими членами дослідницького колективу. Продукт його діяльності пов'язаний з певними етапами дослідження, учасником яких він є, і може виражатися, наприклад, у зборі та узагальненні наукових фактів, емпіричної перевірки (через власну практику) інноваційних форм, методів і засобів соціальної роботи. Ми вважаємо, що виконання цієї ролі впливає з низки принципів соціальної роботи, зокрема, соціального реагування, максимізації соціальних ресурсів, профілактичної спрямованості соціальної роботи.

Під час двосторонніх відносин «соціальний працівник – клієнт» останній повинен бути спрямований на самостійне прийняття рішення (Б. Шапіро). З огляду на специфіку соціальних проблем клієнта, як зазначає А. Сорвіна [4],

фахівець таким чином формує в нього вміння не просто справлятися з проблемами, але і збагачуватися новим досвідом подолання складної ситуації. Тобто соціальний працівник «проводить» клієнта по всіх щаблях аналізу проблеми, вибору мети для зміни ситуації, побудови техніки вирішення проблеми, виступаючи по відношенню до нього в ролі партнера дослідження.

Найчастіше практикується застосування двох моделей партнерства: всі етапи дослідження (від формулювання дослідницького задуму до написання звіту, статті, методичних розробок, впровадження в практику) виконуються одним і тим же дослідним колективом без залучення інших учасників; склад дослідницької групи «рухливий», на різних етапах досліджень до нього залучаються соціальні працівники різної компетенції, іноді – волонтери та ін. Саме в цій моделі відносин, при якій об'єднуються зусилля соціальних працівників та інших практиків, перенесення дослідницьких розвідок у практику є більш ефективним (М. Бомбик, К. Марлоу, М. Ротері, Р. Томлісон та ін).

Симбіоз зусиль фахівців і партнерів дослідницької діяльності має низку переваг: він забезпечує розвиток теоретичного базису професії і її технологічного інструментарію; полегшує пошук джерел фінансування, наприклад за рахунок грантів [5, с. 29]; дозволяє впроваджувати результати передового досвіду та інновацій в роботу соціальних закладів і служб.

Найбільш поширеними формами партнерства є: спільна дослідницька діяльність практичних працівників, які працюють з ідентичними групами клієнтів і вирішують подібні дослідницькі завдання; колективна організація конференцій, зборів, симпозіумів, читань, майстер-класів та ін., в процесі яких обговорюються досягнення в галузі соціальної роботи; залучення колег в якості наукових і практичних експертів при оцінюванні отриманих результатів. Особливу роль тут відіграють професійні асоціації та громадські організації, які включають представників соціальної сфери різних регіонів чи країн. Як засвідчує досвід, партнерство буде плідним тільки в тому разі, коли всі

учасники наукової комунікації «говорять однією мовою» – для цього вони повинні функціонувати в єдиному дослідницькому середовищі.

Роль творця і розповсюджувача знань соціальний працівник виконує в тому разі, коли він самостійно, спираючись на прийняту в науковому співтоваристві методологію, здійснює науковий пошук, досягає нових позитивних результатів та інформує про це своїх колег. У трактуванні Р. Гріннелла, М. Ротері і Р. Томлісона роль творця нових знань відображає ідею про відповідальність в ініціюванні інтенсивної та постійної діяльності з розвитку ефективних практичних методів соціальної роботи.

Роль творця і розповсюджувача нових знань передбачає, що соціальний працівник самостійно виділяє будь-яку дослідницьку проблему, актуальну для професійного співтовариства, складає програму дослідницького проекту і реалізує її (самостійно або як керівник дослідницької групи), узагальнює отримані результати і поширює їх у професійному середовищі. Продуктом діяльності є нові узагальнені знання про явища, зв'язки та відносини, які мають місце в соціальній сфері регіону, конкретного соціуму тощо. У нашому розумінні, виконання даної ролі забезпечує реалізацію принципу прогресивного розвитку соціальної роботи як науки і практичної діяльності.

Роль творця нових знань здійснюється тими соціальними працівниками, які беруть участь в напрацюваннях і використанні передового досвіду. Характеризуючи його, В. Загв'язінський підкреслює, що цей досвід буває різним. Це і кращий досвід, який пропонує можливо не оптимальне, але більш ефективне в порівнянні з наявними способами вирішення проблеми. Він пов'язаний з раціоналізацією і модернізацією засобів і підходів, їх творчим і гнучким використанням. Також це може бути дослідницький досвід, у якому особливо цінним є новаторство. Поширення знань може виражатися в написанні звіту про дослідження, який може бути представлений професійному співтовариству, зокрема, за допомогою сучасних засобів комунікації.

Для виконання даної ролі необхідна попередня ґрунтовна підготовка, яка полягає не тільки в отриманні освіти, але й в отриманні особистого досвіду

дослідницької діяльності в професії. Оскільки кожна наступна дослідницька роль передбачає засвоєння попередніх, то ефективне виконання всіх трьох ролей виступає механізмом розвитку системи соціальної роботи на теоретичному і емпіричному рівнях її функціонування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, успіх вирішення різноманітних завдань, які висувуються перед професійною діяльністю, може забезпечити тільки той соціальний працівник, який усвідомлює високу місію професії, у нього сформовані стійкі мотиви творчого розвитку, він володіє навичками дослідницької діяльності. Задля цього в процесі професійної підготовки необхідно сформулювати готовність майбутніх соціальних працівників до постійного і самостійного оновлення потрібного теоретичного підґрунтя за рахунок засвоєння нових знань. Виконання дослідницьких ролей є механізмом інтеграції дослідницької діяльності в практичну соціальну роботу.

Отримані результати не претендують на повне вирішення досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребує питання розробки моделі формування готовності майбутніх фахівців до науково-дослідницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Тонков Е. Исследовательско-творческая деятельность учителя как фактор формирования профессионально-педагогической культуры / Е. Тонков, Н. Сердюкова. – Белгород: Изд-во Белгор. гос. ун-та, 1998. – 120 с.
2. Сластенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова – М.: «Издат-во Магистр», 1997. – 224 с.
3. Дьячек Т. П. Исследовательские роли социального работника / Т. П. Дьячек // Социальная работа: опыт и перспективы: Материалы междунар. науч.-практич. конф. (Москва, 17-18 ноября 2000 г.). – М.: Социально-технологический институт МГУС, 2001. – С. 282 – 289.
4. Сорвина А. Социальная защита и социальная работа: проблемы взаимосвязи / А. Сорвина // Проблемы теории и методологии социальной работы. – М.: Социально-технологический институт, 2000. – С. 84 – 87.
5. Neuman W.L. Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches / W. L. Neuman. – Boston, Allyn and Bacon, 1997. – 560 p.